
Мария Петрова / Maria Petrova

АНТРОПОГЕННИ ИЗМЕНЕНИЯ И НАРУШЕНИЯ
НА БЕЛЯКОВСКО ПЛАТО, СВЪРЗАНИ С
РИМСКОТО И СРЕДНОВЕКОВОНОТО
СТРОИТЕЛСТВО

*Anthropogenic Changes and Violations of Belyakovetz
Plateau Related to Roman and Medieval construction*

The anthropogenic activity on Belyakovetz plateau, as part of the Middle Balkan Foothill region, was very intensive in the past – particularly during the Roman period and the Middle Ages. Since ancient times prerequisite for its settlement were the favorable landscape conditions determined by the presence of karst relief on the plateau. These landscape conditions exist even today but are strongly modified by continued anthropogenisation.

Key words: karst relief, anthropogenic activity, landscapes, limestone quarries, construction

Беляковското плато обхваща малък дял в северната част на Средния Предбалкан. Тъй като, както посочва Диню Канев¹, когато се говори за карст, в геоморфологията се има предвид релеф, развит върху варовити скали, варовици и доломити, Беляковското плато може да се определи като типично карстово плато. По-голяма част от него е изградена от скалите на Ловешката ургонска група – въведена от Хр. Хрисчев. В пределите на платото тази група е представена с по-ниските си нива: Българенската теригенна свита, Крушевската и Еменската варовикови свити, изградени съответно от пясъчници, алевролити, глинести мергели, органогенни, биоморфни и афанитови варовици. Карстовият релеф на платото, обусловен от особеностите на скалната основа в района, определя до голяма степен и особеностите на останалите компоненти на природната среда – микроклимат, води, почви, флора и фауна, а оттам и спецификата на карстовия ландшафт като цяло.

Благоприятните природни условия са били предпоставка за обитаването на тези земи от човека още от дълбока древност. В тази връзка настоящото изследване си поставя за цел краткото проследяване на антропогенните нару-

шения в Беляковско плато през периодите, свързани с настъпването на най-осезателните промени в района, а именно – Римски период и Второ българско царство.

В редица литературни източници, свързани с историографски проучвания от тези два периода, прави впечатление, че основният строителен материал по онова време е бил варовикът. Именно този факт би могъл да се изтъкне като обуславящ интензивната антропогенна дейност и свързаните с нея нарушения и изменения на ландшафтите в разглеждания район във връзка със строителството на един от най-значителните градове от римската и ранновизантийската епоха в провинциите Тракия, Горна и Долна Мизия (дн. България) – Никополис ад Иструм, както и на Средновековния Търновград в качеството му на столицата на Второто българско царство.

Римски период

Този период е свързан със строителството, градоустройството и функционирането на Никополис ад Иструм. Разположен на 20 км северозападно от Велико Търново и на 3,5 км южно от с. Никюп, Великотърновско, градът е бил построен върху равнинно място с естествен наклон от запад към изток и от север към юг, като южната покрайнина завършва със стръмни склонове към коритото на р. Росица, естествено защитаваща града от юг.

Впечатление по улиците на града правят големите размери на уличните варовикови плочи (обр. 1). Градският площад (агората) е бил център на икономическия, културен и религиозен живот в града. Източната му част (ареата) е имала почти квадратен план, като четирите ѝ страни са били заобиколени от портици в йонийски стил, изработени от варовик. Колоните също са били варовикови – цилиндрични, завършващи с прецизно обработени варовикови коринтски капители.

Впечатление прави също така изградената система за водоснабдяване на Никополис ад Иструм, който е имал няколко източника за питейна вода. Най-главният от тях е западният зидан акведукт, водещ началото си от пещерата при с. Мусина, Великотърновско, отстояща на 26 км западно от римския град. При пещерата горното ниво на акведукта е 155 м над морското равнище, а при град Никополис ад Иструм – 95 м, т.е. бил е използван естественият наклон от запад към изток. Акведуктът е изграден от ломени камъни, споени с бял хоросан, който с течение на времето много се е втвърдил². Тук отново се разкрива голямото значение на Ургонския комплекс, разпространен в землището на с. Мусина, както и на най-мощния хоризонт на ургонските варовици, с който е свързано най-ниското изворно ниво на карстовите води в района на Беляковско плато³. Подземният водосбор на Мусинския извор включва приблизително областта между долините на реките Бохот и Сушица.

Тясно свързана с водоснабдяването на жителите от Никополис ад Иструм е била канализацията, представлявала сложна мрежа, състояща се от два главни

канала под настилка от варовикови плочи и второстепенни канали, които са вървели под настилката на страничните улици. Стените на каналите не са били измазани с хоросанова мазилка от вътрешната страна. Отгоре те са били покрити с най-големите варовикови плочи, които са похлупвали и светлия отвор на канала⁴.

Предполага се, че кариерите за добив на висококачествен, твърд, доломитизиран варовик са открити и частично проучени между днешните великотърновски села Хотница и Самоводене (обр. 2–4). Според Т. Иванов и Р. Иванов уличните варовикови плочи, както и варовикът, от който са изработени портиците на централния площад, са били доставени в града именно от кариера при с. Хотница⁵. Самият Никополис ад Иструм, подобно на Марцианопол, е захранвал с каменен материал цял един съседен център – легионният лагер Нове.

Разработването на варовиковите кариери като източник на строителен материал нанася непоправими щети на околната среда, свързани с нарушаване на скалната основа, неестествено натрупване на земна маса, разрушаване на почвения профил и изменение на растителната покривка, водещи до деградация на естествените ландшафти (обр. 3–4).

Второ българско царство

Този период е свързан със строителството на средновековния Търновград като столица на Втората българска държава. За усложняване на ландшафтната обстановка важно значение има свързаното с нуждите на столицата, колосално за онези времена, строителство на крепостни съоръжения, обществени и частни сгради, църкви и манастирски комплекси⁶.

Повечето от крепостните стени на дворцовия комплекс, на Патриаршията и на целия град са изградени от ломен камък, споен с бял хоросан и мрежа от напречни и надлъжни дървени греди – сантрачи⁷. От ломен камък, споен с кал, са изградени и жилищните сгради, разположени по склоновете на хълма Момина крепост, както и сградите около двореца и Патриаршията. Антропогенните нарушения по това време са се засилвали с развитието на кариерите за ломен камък в района на Беляковско плато (с. Самоводене, с. Хотница и др.), както и събирането на изветрели скални късове по карните полета на Беляковското и Арбанашкото плато.

Градоустройствената схема на старопрестолния Търновград дава реална представа за овладяването на голямо по площ, особено живописно място, при което застрояването не е хаотично и случайно, а е подчинено на изискванията на отбраната, на природната среда и на естетическите потребности. В подкрепа на това твърдение може да се приведат изводите, до които се достига в резултат от изследването на град Велико Търново в миналото и днес. Така например, М. Генев и Бл. Райкова⁸ посочват: „Вероятно основната причина за избора на територията на Велико Търново за заселване още от най-дълбока древност са природните условия. Те са въздействали с пейзажа си, а, от друга страна,

Царевец, Трапезица и Девинград са били подходящи не само за обитаване, но и за защита на населението. Водата е била доставяна от пълноводната река Янтра и изворите в околностите.“ И други автори изказват идеята, че разположението на града е било удачно във всички отношения: военностратегическо, комуникационно и позитивновъздействащо:

“ ... проходът за проникване на неприятеля по р. Янтра може да бъде охраняван и защитен най-добре от височините, разположени от двете страни на реката. Живописното място създава условия за оригинално обемно-пространствено решение с подчертана индивидуалност и представителност.

...Без да има представителната функция и доминиращото положение на Царевец, поради големите размери на естествено защитеното си вътрешно пространство, така наричаният град “Трапезица” участва в общата градоустройствена схема като част от градското ядро.

Разположен върху двата срещуположни хълма и по склоновете им около реката, градът има възможност да охранява пътя и като използва обширната площ за застрояване, да се развие като голям и многолюден градски център. ... Визуалните и комуникационните връзки между Царевец и Трапезица улесняват организирането на отбраната. ...Неприятелят, който се намира на пониска котла, е поставен в неблагоприятно положение при опит за нападение⁹.

Ако трябва да се сравни ситуационното решение и връзката с отбраната на старопрестолния Търновград с тези на Никополис ад Иструм, впечатление прави, че останките от последния не отговарят на изискванията за естествена защитеност и възможност за развитие на градска среда.

Значение за стопанското усвояване на изследваната територия през този период има и развитието на средновековно селище при с. Хотница, Велико-търновско. Разкритите останки от жилища, ями и гърнчарски пещи, керамиката и останалият археологически материал дават възможност да се очертаят хронологическите граници на живота в селището и стопанската дейност на неговите обитатели. Най-ранната керамика, открита в селището, е от края на XII и началото на XIII в, а най-късната – от края на XIV в.¹⁰

Хронологическите рамки показват, че животът в селището съвпада с времето на Второто българско царство. Разположено в непосредствена близост до Търновград, то дава интересни данни за живота и стопанската дейност на средновековните селища от ареала на столицата. При проучването на селищата се установява също така, че жилищата са изградени без предварителна планировка, което допълнително утежнява обстановката на природната среда в района.

Антропогенни изменения са настъпили и следствие на разораване на отделни части от територията. В периода преди колективизацията по наклонени терени са се образували значителен брой наорни тераси и нов терасоподобен релеф. Това пренасочва нормалния поток на вещества и енергия и в крайна

сметка създава една своеобразна мозаично развита система от елементарни ландшафти.

В резултат на всички тези неблагоприятни процеси в развитието на силно антропогенизираните ландшафти отслабва отношението между морфологичните връзки на ландшафта и тяхната взаимна обособеност. Появяват се нови връзки вследствие антропогенното въздействие, което води до разрушаване на съществуващите и създаване на нови антропогенни ландшафти, с наличие на площи на пълна деградация.

Резултатите от изследването свидетелстват за значителни антропогенни изменения, така добре запазени през вековете, а част от тях – експонирани при археологическите проучвания. С най-голямо влияние върху природната среда се оказват строителните работи през Римската епоха и Средновековието.

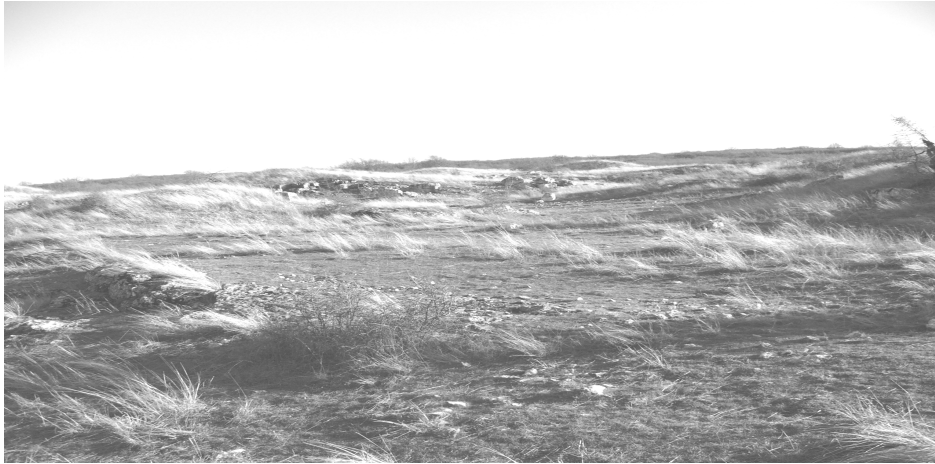
Обр. 1. Улични варовикови плочи (Никополис ад Иструм)

Обр. 2. Варовикова кариера от римски период (между селата Самоводене и Хотница)

Обр. 3. Варовикова кариера от римски период
(между селата Самоводене и Хотница)

Обр. 4. Варовикова кариера от римски период
(между селата Самоводене и Хотница)

БЕЛЕЖКИ

¹ Канев, Д. Обща геоморфология. София, 1983.

² Иванов, Т., Р. Иванов. Никополис ад Иструм. Т. 1. София, 1994.

³ Тодоров, Н., М. Петрова. Разширяване на рекреационно-туристическата зона на Велико Търново на запад от долината на река Янтра. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие, 2007. Велико Търново, Университетско издателство с. 287–295.

⁴ **Иванов, Т., Р. Иванов.** Цит. съч.

⁵ Пак там.

⁶ **Велчев, А.** Съвременни ландшафтни проблеми на Търновския пролом на река Янтра. – ГСУ. Кн. 2 География, Т. 100.

⁷ **Харбова, М. А.** Укрепеният български средновековен град XIII–XIV век. – София, 1979.

⁸ **Генев, М., Бл. Райкова.** Природни условия, климат и води в долината на река Янтра в района на Велико Търново. – Списание на БАН. Кн. 4/2003.

⁹ **Харбова, М. А.** Цит. съч.

¹⁰ **Алексиев, Й.** Средновековно селище при село Хотница, Великотърновско. – В: Юбилеен сборник. Средновековно Търново. Археологически проучвания. Велико Търново, 2004.